

UĞUR ÜMİT ÜNGÖR • Paramilitarizm

UĞUR ÜMİT ÜNGÖR Amsterdam Üniversitesi'nde ve NIOD Enstitü'de Holokost ve Soykırım Çalışmaları Bölümü'nde öğretim görevlisidir. Başlıca ilgi alanları soykırım ve kitlesel şiddettir, bilhassa modern ve çağdaş Ortadoğu'ya odaklanmaktadır. Kitlesel şiddet üzerine yayınları şöyledir: *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property* (Continuum, 2011), *Modern Türkiye'nin İnşası-Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)* (İletişim Yayınları, 2016) (bu kitap çeşitli ödüllere de layık görülmüştür). Diğer eserleri: *Paramilitarism: Mass Violence in the Shadow of the State* (Oxford University Press, 2020) ve *Assad's Militias and Mass Violence in Syria*'dır (Cambridge University Press, 2025). Aynı zamanda *Syrian Gulag: Inside Assad's Prisons, 1970-2020*'nin eşyazarıdır (I.B. Tauris, 2023).

Paramilitarism. Mass Violence in the Shadow of the State

© 2020 Uğur Ümit Üngör

Bu kitabın yayın hakları Oxford Publishing Limited'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 3523 • Araştırma-İnceleme Dizisi 602

ISBN-13: 978-975-05-3800-1

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Merve Öztürk

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Funda Dörtkaş

DİZİN Berkay Üzüm, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

UĞUR ÜMİT ÜNGÖR

Paramilitarizm

Devletin Gölgesinde
Kitlese Şiddet

Paramilitarism

Mass Violence in the Shadow of the State

ÇEVİREN *Zeynep Şarlak*

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR LİSTESİ</i>	7
TEŞEKKÜR.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş: Yeni Köye Eski Âdet?	17
Suriye'den önsöz: Lazkiye'de bir cinayet.....	17
Paramilitarizmi tanımlamak.....	24
Paramilitarizm çalışmak: Yaklaşımlar ve sınırlar.....	32
Bu kitabın yapmaya çalıştığı.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	
Paramilitarizmin Uzun 20. Yüzyılı	43
Giriş: Uzun bir tarihöncesi hikâye.....	43
Modern paramilitarlerin yükselişi, 1900-1945.....	49
Savaş sonrası dönem.....	56
Küresel Güney'de Soğuk Savaş.....	69
Soğuk Savaş sonrası Avrupa.....	77
Sonuç.....	89
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Organize Suç, Devlet ve Paramilitarizm	95
Giriş: Eski usul eşkıyalıktan modern haydutluğa.....	95
Devlet ve suç.....	110

Ortak çıkarlar ve ödünler.....	119
Savaş ve suç.....	128
Paramiliter-suçlu profilleri.....	141
Sonuç.....	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Paramilitarizmin Örgütlenmesi	157
Giriş: <i>Siloviki</i> ve <i>parapolítica</i> arasında.....	157
İkili devlet, derin devlet, hibrit devlet, para-devlet?.....	160
Siyasi partiler ve seçmenler.....	185
Şiddet uygulamak.....	199
İnkâr edilebilirlik: Görmemiş olayım.....	208
Sonuç.....	228

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç: Paramilitarizmin Karmaşıklığı	237
Irak'tan sonsöz: "Hepimiz Haşdi Şabi'yiz".....	237
Devletin gölgesi.....	241
Paramilitarizmin geleceği.....	248
<i>SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA</i>	251
<i>DİZİN</i>	261

KISALTMALAR LİSTESİ

AAA	Arjantin Anti-Komünist İttifakı [Üç A]
AUC	Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri [Autodefensas Unidas de Colombia]
CDR	Cumhuriyeti Savunma Koalisyonu [Coalition for the Defence of the Republic-Ruanda]
CIA	Merkezî İstihbarat Teşkilatı [ABD]
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti [Türkiye]
DAS	Güvenlik İdari Departmanı [Departamento Administrativo de Seguridad-Kolombiya]
DOSA AF	Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerine Gönüllü Yardım Derneği [Sovyetler Birliği]
DOSO	Gönüllü Savunma Güç Birliği [Bulgaristan]
DSNM	Dimitrov Halk Gençliği Birliği [Bulgaristan]
ELN	Ulusal Kurtuluş Ordusu [Kolombiya]
FARC	Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
FRY	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
GRU	Ana İstihbarat Müdürlüğü [Rusya]
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
ICTY	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
IDP	kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişiler
IRA	İrlanda Cumhuriyet Ordusu
JATD	Terörle Mücadele Birimi [Sırbistan]

JİTEM	Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Grup Komutanlığı [Türkiye]
JNA	Yugoslav Ulusal Ordusu
JPra	Arjantin Cumhuriyeti'nin Peronist Gençliği
JSP	Peronist Sendikal Gençlik [Arjantin]
JUSMMAT	Türkiye'ye Yardım İçin Ortak Amerikan Askeri Misyonu
KdA	İşçi Sınıfının Muharebe Ekipleri [<i>Kampfgruppen der Arbeiterklasse</i> , Alman Demokratik Cumhuriyeti]
KGB	Devlet Güvenlik Komitesi [Sovyetler Birliği]
LCA	Arjantin Yurttaş Lejyonu [Legion Civica]
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MICT	Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması [Birleşmiş Milletler]
MLN	Ulusal Kurtuluş Hareketi [Guatemala]
MRND	Demokrasi ve Kalkınma için Ulusal Cumhuriyetçi Hareket [Ruanda]
MUP	İçişleri Bakanlığı [Sırbistan]
USK	Ulusal Savunma Kuvvetleri [Suriye]
STÖ	sivil toplum örgütü
NKAO	Dağlık Karabağ Özerk Oblastı [Azerbaycan]
NSDAP	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi [Nazi Partisi, Almanya]
ÖHD	Özel Harp Dairesi [Türkiye]
ÖK	Özel Kuvvetler [Türkiye]
ÖKK	Özel Kuvvetler Komutanlığı [Türkiye]
OSA	Açık Toplum Arşivleri [Central European Üniversitesi, Budapeşte]
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PMF	Halk Seferberlik Güçleri [Irak]
PRI	Kurumsal Devrimci Parti [Partido Revolucionario Institucional, Meksika]
PRU	İl Keşif Birimleri [ABD]
PSS	Paramiliter Personel Bölümü [CIA, ABD]
RPF	Ruanda Yurtsever Cephesi
RSF	Acil Destek Kuvvetleri [Sudan]
SCIRI	Irak İslâm Devrimi Yüksek Konseyi
SDB	Devlet Güvenlik Servisi [Sırbistan]
SDG	Sırp Gönüllü Muhafızları

SDS	Sırp Demokrat Partisi
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
SPS	Sırbistan Sosyalist Partisi
SRS	Sırp Radikal Partisi
SSJ	Sırp Birliği Partisi
STK	Seferberlik Tetkik Kurulu [Türkiye]
Svazarm	Ordu ile Dayanışma Birliği [Svaz pro spolupráci sarmádou, Çekoslovakya]
UÇK	Arnavut Kosova Kurtuluş Ordusu
UDA	Ulster Savunma Birliği [Kuzey İrlanda]
UDBA	Yugoslavya Gizli Servisi
UDR	Ulster Savunma Alayı [Britanya Ordusu, Kuzey İrlanda]
BM	Birleşmiş Milletler
UPA	Ukrayna İsyân Ordusu
UVF	Ulster Gönüllü Gücü [Kuzey İrlanda]
VRS	Bosnalı Sırp Ordusu

TEŞEKKÜR

Bu kitap, paramilitarizmin farklı kültür, millet, rejim türü ve siyasi sistemlerde, daima devletin gölgesinde var olan, tarihî ve çağdaş bir olgu olduğunu öne sürer. Hükümet yanlısı milislerin siyaset, suç ve topluluklarla nasıl ilişkilendiğini inceler ve iç savaş, soykırım gibi şiddetli çatışmalarda oynadıkları rolleri analiz eder. Bu kitap, paramilitarizm üzerine tartışmalara önemli bir müdahalede bulunur. Bu müdahaleyi devletlerin sivillere karşı kitlesel şiddet suçunu nasıl ve neden dışarıdan destek alarak gerçekleştirdiğinin ilk geniş kapsamlı tarihsel ve sosyolojik analizini yaparak gerçekleştirir. Bu kitabın amacı bazı bireyleri takip etmek veya bazı paramiliter grupların profilini çıkarmak yahut onları kovuşturmak, belirli bir teoriye itiraz etmek, bir aktivistlik iddiasında bulunmak veya analitik kategorileri bozmak değildir. Bunlar yerine, henüz karşılaştırmalı bir yöntem ve geniş bir açıdan ele alınmamış karmaşık bir olgunun genel bir değerlendirmesini yapmayı umuyorum. Paramilitarizm üzerine yapılacak vaka çalışmalarına temel oluşturmayı amaçlayan mütevazı bir sentez sunuyorum.

Bu kitap hem bir devam hem de bir başlangıç kitabıdır. Bu kitap, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan şiddet üzeri-

ne University College Dublin'e bağlı Savaş alışmaları Merkezi'nin yürüttüğü bir araştırma projesinden doğdu. Bir yıl geçirdiğim bu merkezde bana Robert Gerwarth, John Paul Newman, Tomas Balkelis, William Mulligan ve Julia Eichenberg gibi seçkin meslektaşlar eşlik etti. Bu süre zarfında paramilitarizm üzerine yaptığımız değerli ve ayrıntılı tartişmalar entelektüel odağımda ve ilgi alanlarımda net bir değişimi temsil eden bu projeyi başlatmamı sağladı. Geç Osmanlı İmparatorluğu alışan bir tarihiyken coğrafi, zamansal ve tematik açılardan genişleyerek kitlesel şiddetin modern ve ağdaş yüzünü sosyal bilimsel bir bakış açısıyla çalışmaya yöneldim. Bu kitap aynı zamanda bir *prolegomenon*, yani genişletilmiş bir çalışmayı tanıtmaya ve yorumlamaya hizmet eden bir eleştirel tartişmadır: 2011'de Suriye'deki ayaklanma başlar başlamaz, Esad rejimi ayaklanmayı bastırmak için bir dizi hkmet yanlısı katil milisi ortalığa saldı ve ben anında bunun paramilitarizmin tipik bir rneği olduğunu fark ettim. Bu kitabın yapısı üzerine kafa yorduğum sırada Suriye paramilitarizmi üzerine bir bölüm eklemeye karar verdim. Ancak Suriye atışması beni giderek daha fazla meşgul etti ve söz konusu bölüm ilk başta ona ayırmış olduğum sınırların ve misyonun ötesine geçerek Esad'ın milisleri hakkında ayrı bir monografi haline geldi. Bu kitabın girişi Esad'ın milislerinin son derece acımasız dünyasına kısaca göz atar.

Bu kitabın yazılması, bana araştırma yapmak, doktora ğrencilerimin tezlerini yönetmek ve makale yazmak için birkaç yıl tanıyan Hollanda Araştırma Konseyi'nin (NWO) sağladığı cömert burs sayesinde mümkün olmuştur. Bu burs, Utrecht niversitesi'nin lisansüstü öğrencilerinden oluşan bir ekip kurmamı sağladı. Bu çok özel genç bilim insanlarının katkıları olmadan bu proje başarılı olamazdı. Coşkuları, bağlılıkları ve hem projeye hem de bu kitaba sağladıkları girdiler için çok minnettarım. Ayhan Işık ve Ali Aljasem bana bir insanın aynı anda paramilitarizmin hem görgü tanığı hem de araştırmacısı olabileceğini gösterdiler. 1990'larda Türkiye ve 2010'larda Suriye konusunda yayımlanmayı bekleyen çalışmaları, bu ülke-

lerde siyasi şiddetle ilgilenen herkes için vazgeçilmez olacak. Yorulmak bilmez Iva Vukušić, güçlü iş ahlâkı ve eşsiz bilgisi sayesinde 1990'ların Sırp paramiliterleri üzerine literatürde kalıcı bir etki yaratmaya hazır. Son derece yetenekli bir genç araştırmacı olan Amir Taha'ysa 2000'li yıllarda Irak paramiliterliği üzerine müthiş bir makale yayımladı. Daha mezun olmadan yayımladığı bu makale binlerce kez indirilip okundu. Çalışmaları, konunun öneminin ve konuya duyulan ilginin kanıtıdır. Katılımları bu projeye daha fazla derinlik ve itibar kazandırdı, içtenlikle minnettarım.

Bu kadar farklı araştırma sahası, alan araştırması, disiplin ve uzmanlığın kesişme noktalarında çalışmak, yıllar içerisinde mesleki ve kişisel açıdan çok borç biriktirmiş olduğum anlamına gelir. Bu kitabın araştırma ve yazım süreçlerinde çok sayıda ilham veren kişi ve kurumla birlikte çalışma ve onlardan yararlanma ayrıcalığına sahip oldum. Utrecht Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'ndeki ufuk açıcı akademik ortam bana inanılmaz derecede destek oldu ve bu araştırma projesinin gelişmesine sayısız defalar katkıda bulundu. Maarten Prak, Jolle Demmers, Annelien de Dijn, Geraldien von Frijtag, Pepijn Corduwener, Lars Behrisch, Remco Raben, rahmetli Ralph Sprenkels, Çatışma Araştırmaları (Conflict Studies) grubu, Jan Welling ve özellikle Ido de Haan dahil tüm destek personeli bana zaman ve özen açısından son derece cömert davrandılar. Susanne Knittel örnek bir bilim insanıdır, Fail Araştırmaları Ağı (Perpetrator Studies Network) ve *Journal of Perpetrator Research*'te onunla işbirliği yapmak bir zevkti. Amsterdam'daki NIOD Enstitüsü'nün eşsiz entelektüel zümresi de bu çalışmaya daima büyük destek verdi. Kıymetli meslektaşlarım Wicher ten Have, Marjan Schwegman, Frank van Vree, Nanci Adler, Karel Berkhoff ve Ismee Tames'e teşekkür ederim. Meslektaşlarım Thijs Bouwknegt ve Kjell Anderson'un bana gösterdiği dayanışma ve dostluğu ve beraber pişirip yediğimiz leziz *ugalileri** asla unutamam. Bu kurumları böylesine cazip kılan, iş ve özel yaşam arasındaki dengeye verdikleri önemdir,

(*) Mısır unu, su ve yağ kullanılarak yapılan bir Afrika yemeği – e.n.

bu ayrıcalık çalışanları sadece daha iyi akademisyenler değil, aynı zamanda daha iyi insanlar da kılar.

Bu kitap yıllar boyunca epey yolculuk yaptı. Ana üssüm Hollanda oldu ve olmaya da devam ediyor ancak bu kitabın kuluçka dönemi, araştırması, tartışılması, sunulması, gözden geçirilmesi ve üzerine yazılması en az dört ayrı kıtada gerçekleşti. Misafir öğretim görevlisi statüsünde bulunduğum kurumlarda edindiğim benzersiz akademik deneyimin bu kitaba katkısı göz ardı edilemez. 2014 sonbaharında Vancouver'daki British Columbia Üniversitesi'nde birkaç ay süren bir araştırma yaptım. Erin Baines ve Philippe Le Billon'la üniversitenin muhteşem kampüsündeki tartışmalar, kitabın ilk aşamasına dair düşüncelerimin oluşmasında bana çok yardımcı oldu. 2016 sonbaharında Central European Üniversitesi'nde iki ay geçirebildiğim için çok şanslıydım. Tolga Esmer ve Vladimir Petrović'e bana gösterdikleri meslektaş dayanışması, dostluk ve benzersiz misafirperverlik için teşekkür ederim. Bu kitap, Vladimir'le 1990'larda Sırp ve Türk paramilitarizmi arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerine gece geç saatlerde yaptığımız uzun tartışmalara çok şey borçludur. Bu kitabı 2019 baharında, Vahakn Keshishian, Gohar Khachatryan, Anahit Ghazaryan, Mikael Zolyan, Öndercan Muti, Tamar Sarkisyan, Hovig Keşişyan ve artık taksi şoförlüğü yapan birkaç emekli milisle yan yana, Ermenistan'ın başkenti Yerevan'da tamamladım. Nihayet, 2019'un ikinci yarısını misafir öğretim görevlisi olarak gittiğim California Üniversitesi Los Angeles'ın Tarih Bölümü'nde geçirdim ve burada hayatımın en tatmin edici deneyimlerimden birini yaşadım. Michael Rothberg, Yasemin Yıldız, Sebouh Aslanyan, Houri Berberian, Aslı Bâli, Margaret Jacob, Lynn Hunt, Daniel Ohanian, Salih Can Açıksöz, Zeynep Korkman, Kaya Menteşoğlu, Liana Grancea, Laurie Hart, Michael Provence, Wael Sawah, Jay Abdo, Fadia Afashe, Wolf Gruner, Manuk Avedikyan ve daha birçokları beni bağırklarına bastılar. Bana gösterdikleri sıcak konukseverlikleri sayesinde UCLA kampüsünü evim gibi hissetmeme neden olan iki müthiş akademisyene, Geoffrey Robinson ve Benjamin Madley'e özellikle teşekkür ederim.

Düzenlediğim bir dizi çalışmaya misafir olan akademisyenlerin bu projeye katkıları büyüktür. Ton Robben, Alette Smeulers, Joost Jongerden, Kerem Öktem, Şemsa Özar, Tomislav Dulić, James Gow, Ariel Ahram, Romain Malejacq, Weronika Grzebalska, Bart Luttikhuis, Abdul Wahid, Reinoud Leenders, Wil Pansters, Corinna Jentsch, Rebecca Bryant, Dirk Moses, Alexander Hinton, Erwin van Veen ve özellikle Christian Axboe Nielsen'a teşekkür ederim. Warwick Üniversitesi, Berlin'deki Zentrum Moderner Orient, National University of Singapore, King's College, Central European Üniversitesi, Siena Üniversitesi, Michigan Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Oslo'daki Holokost ve Dinî Azınlık Çalışmaları Merkezi, Leicester Üniversitesi, Winchester Üniversitesi ve Lahey'deki Barış Sarayı'nda davetli konuşmacı olarak yer aldım. Oxford University Press'te çalışan Stephanie Ireland ve Cathryn Steele'e, ayrıca SPi Global'dan Dharuman Bheeman'a ve telif editörüm Brian North'a titiz çalışmalarından dolayı en içten şükranlarımı sunarım.

Siyasi şiddet üzerine yazmak, yazarın her türlü mesleki deformasyona maruz kaldığı stresli bir süreçtir. Arkadaşlarım ve ailem bu tespitimi onaylayacaktır. Bu kitabın yazımı sırasında öyle bir noktaya gelmişim ki bilgisayara "parlamentar" sözcüğü yazdığımda kelime işlemcim onu otomatik biçimde "paramiliter"e dönüştürüyordu. Özel WhatsApp grubumuzda paramilitarizm üzerine büyük ihtimalle başkalarının anlamayacağı, kahkahalarla güldüğümüz şakalar yapıyorduk. Lisansüstü öğrencilerle verdiğimiz bir kostüm partisi sırasında birileri paramiliter kıyafetine bürünmüş bile olabilir. Hatta araştırmacılarımızdan birinin annesi, oğlunun her gece durmadan Irak milis marşları dinlemesine önce şaşırmış, sonra da endişelenmişti. Ancak tüm bunlar iyi bir amaç içindi: Paramilitarizm olgusu üzerine daha fazla ve daha iyi bilgi üretirken aynı anda aklımızı yitirmemek için birbirimize destek olmak. Ayrıca Akram, Amr, Ararat, Artemy, Arwen, Bedross, Enno, Farid, George, Jacek, Lidija, Magda, Nisan, Ous, Özgür, Raz, Rênas, Roschanack, Samrad, Sherwan, Solange, Tayfun, Ton, Yassin,

Yektan ve birçok başka isimden de destek gördüğümü ifade etmeliyim. Kris, Tina ve Preta'ya, gerek Berlin sokaklarında gerekse Alberta dağlarında, bana gösterdikleri sarsılmaz dostluk için özellikle teşekkür ederim. Ve nihayet dayanıklılıkları ve dostlukları bana daima ilham kaynağı ve teselli olan Ann-sar Shahhoud ve Mohammad Kanfash'e özel teşekkürlerimi sunarım.

Kalabalık bir aileden geldiğim için burada herkese teşekkür etmem imkânsız ama büyükannem ve büyükbabamla Polat Amca ve Kudret Hala ömürleri boyunca eğitim hayatıma gösterdikleri ilgiden dolayı özel bir övgüyü hak ediyorlar. Hem aklımda hem de kalbimdeler. Aile üyelerimden en çok teşekkürü beni sevgileriyle saran anne ve babam Halil Üngör ve Gönül Turan'a ve biricik kız kardeşim ve arkadaşım Devran'a borçluyum.

Bu kitap beni seven ve daima destekleyen ruh eşim, ortağım, arkadaşım, meslektaşım ve çok daha fazlası olan eşim Ayşenur'a ithaf edilmiştir. Kendimi en dipte ve en zirvede hissettiğim anlarda hep yanımdaydı ve bu yolculuğa onunla çıkmış olmaktan büyük mutluluk duyuyorum.